

УДК 930.1(470.6) "XIX-XX"

БІЛИЙ ДМИТРО,

*доктор історичних наук, професор,
Львівський державний університет фізичної культури*

ФУТУЛУЙЧУК ВАСИЛЬ,

*кандидат історичних наук, доцент, Інститут управління природними ресурсами
ВНЗ "Університет економіки та права "КРОК", м. Коломия*

ПРАВО ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ В ЧОРНОМОРСЬКОМУ ТА КУБАНСЬКОМУ ВІЙСЬКУ в XIX та на початку XX сторіччя

У статті розглядаються особливості підходу до землеволодіння в традиції Чорноморського та Кубанського козацьких військ. Ці війська були генетичним продовженням Війська Запорізького й намагалися зберегти свою автономію та особливий економічний статус, який спирався на особливі принципи користування землею, що знаходилася в загальному користуванні як станичних громад, так і всього Війська. Проблематика статті вважається особливо актуальною в контексті сучасних законодавчих пошуків максимально ефективних засобів використання українських земельних ресурсів.

Ключові слова: Кубань; земельні ресурси; Чорноморське козацьке військо; Кубанське козацьке військо; економіка; землеволодіння.

Постановка проблеми та стан її вивчення. В сучасній Україні знову постає питання про статус її земельних ресурсів. Точаться запеклі суперечки щодо того, чи варто дозволити вільний продаж землі або залишити її у власності держави? У цьому контексті вважаємо за необхідне звернутися до історичного досвіду. Україна завжди була обдарована багатими чорноземними. Й українці завжди намагалися опанувати саме ті простори, які дозволяли розвивати хліборобство й скотарство. Власне, потужний український рух на Кубань багато в чому був викликаний саме цими обставинами, адже Правобережна Кубань на 70 % складалася саме з необмежених степових просторів, надзвичайно сприятливих для розвитку землеробства. Заселення Кубані колишніми запорожцями розпочалося в 1792 році, але потік переселенців не припинявся до початку XX сторіччя. Необхідно зауважити, що колонізацію Кубані (Чорномор'ї) започаткувала вже добре організована українська спільнота, яка мала довготривалий досвід упорядкування земельних ресурсів. Колишнє Військо Запорозьке, реорганізоване в Чорноморське козацьке військо (після 1860 року - Кубанське козацьке військо), намагалося зберегти традиції землекористування, які повинні були стати основою добробуту й ефективного економічного розвитку переселенців. Основою цього була традиція в жодному разі не допускати розпродажу земель і залишати їх у власності станичних козацьких громад і власності Війська. Із часом це стало причиною декількох конфліктів: з імперською адміністрацією, представники якої намагалися отримати козацькі землі для продажу (у другій половині XIX сторіччя, в умовах розвитку капіталізму в Російській імперії); у середовищі самої козацької громади - між простими козаками й козацькими старшинами, які користувалися своїм правом володіння великими земельними ділянками; між козаками та "іногородніми", коли останні могли тільки орендувати козацькі землі. Розгляду як принципів козацького землеволодіння, так і вищез-

ваних конфліктів присвячена ця стаття. На жаль, окреслена тема майже не досліджена сучасними істориками, хоча на початку XX сторіччя їй було присвячено декілька фундаментальних праць кубанського українсько-го історика Ф. А. Щербини [1] та Л. В. Македонова [2].

Тож маємо **на меті** висвітлити основні принципи землеволодіння та їхнє юридичне забезпечення, яке практикувалося на Кубані українськими переселенцями, і виявити протиріччя в практиці спільного використання земельних ресурсів у межах Чорноморського/Кубанського козацьких військ.

Виклад основного матеріалу. Устрій типової української чорноморської козацької громади сформувався під впливом двох вихідних рівнозначних складових - принципу козацького самоврядування та української селянської громади. Існування станичної громади регулювалося та визначалося комплексом особливого звичаєвого права, утвореного в результаті взаємодії та взаємодоповнення українського селянського та українського козацького звичаєвого права. Якщо численні законодавчі інструкції та положення щодо життя чорноморського козацтва могли стосуватись лише окремих елементів життя Чорномор'ї, то звичаєве право виступало головним імперативом життя та побуту українців Кубані, маючи незаперечну перевагу перед правом офіційним. Основою світогляду козаків-чорноморців та їхніх уявлень про Чорномор'ю, власну спільноту та підстави свого існування була наявність свого окремого простору та своєї землі. Можна припустити, що в ментальному світі українців Кубані та їхньому ставленні до землі не земля належала чорноморцям, а вони належали землі. Це уявлення виступало однією з підстав переважання звичаєвого права над офіційним (одним з елементів якого було регулювання земельної власності).

У ролі антагоністів у середовищі чорноморської козацької спільноти виступали заможні козаки-хуторяни та пани-офіцери. Протистояння між станичною громадою та панами-офіцерами, власниками хуторів, мало

дві підстави - економічну та соціальну. Економічна складова була наслідком протистояння за землю між хуторянами та станичниками. В умовах інтенсивного розвитку скотарства, яке потребувало менше робочих рук, але значних земельних просторів, хутори навколо станиці обмежували можливості для її подальшого економічного розвитку. Боротьба між станицями та хуторами є основною причиною напруження всередині української спільноти Кубані до кінця 70-х рр. XIX ст. Час від часу військовий уряд намагався вирішити цю проблему, надаючи право станичним громадам руйнувати хутори, якими володіли прості козаки. Підставою для такого рішення були міркування, що протистояння між громадами та хуторянами розколює козацьке середовище, що хутори часто стають осередками для розповсюдження конокрадства, на хуторах переховуються гайдамацькі ватаги, а збільшення кількості хуторів розпорошує козацьку масу, що спричиняє втрату високого мобілізаційного рівня тощо. Уже в 1813-1814 рр. відбулися перші скорочення кількості хуторів [3, с. 244]. У 1833 р., згідно з наказом військової адміністрації, знищенню підлягало 38 % від загальної кількості хуторів. Серед них тільки 2 % належали панам-офіцерам [Там само, с. 246]. Для станичників процес знищення сусідніх хуторів відбувався в декілька етапів. Спочатку на станичній нараді козаки докладно розбирали всі утиски та збитки, яких громада зазнала від недотримання хуторянами встановлених правил спільного користування станичним юртом. Після того як громада вирішувала, що хутори злісних порушників необхідно знищити, дорослі козаки в неділю збирались на площі біля церкви й, отримавши благословення священника, на чолі з отаманом правильним строем кінного підрозділу вирушали на розгром хуторів. Коли хуторські будівлі були знищені, хуторяни поверталися з козаками в станицю, станичники будували для них хати і наділяли ділянками землі зі станичного земельного юрту, до якого приєднувалась і колишня хуторська земля.

Якщо простих козаків-хуторян ще можна було повернути до станичної громади, то хутори старшин знищувати заборонялось. Але в середовищі станичників ставлення до офіцерів-хуторян було негативним [4].

Станична громада, попри свою позірну герметичність та самодостатню структуру, яка включала в себе механізми соціалізації індивіда та збереження етнічної та станової - українсько-чорноморської козацької ідентичності, не була, утім, окремим фрагментом загальної української спільноти Кубані. "У селян кожна громада користувалась громадською землею та володіла нею окремо; окремі громади не були зв'язані між собою в земельному відношенні. У козаків, навпаки, відокремлені громади як складові війська - у чорноморців колишнього Чорноморського або в лінійців колишнього Кавказького Лінійного війська - належали до однієї загальної козацької території, а земля вважалась власністю всього війська" [5]. Таким чином, у Чорномор'ї вже були сформовані три необхідні складові для державотворення: поширене самоврядування, яскраво виражене відчуття власної окремої етнічної та регіональної ідентичності та уявлення про свою територію.

У середині XIX сторіччя посилюлися процеси капіталістичного розвитку в Російській імперії. Відповідно інтенсифікувалися й намагання кавказької імперської адміністрації прибрати до рук козацькі землі. Подібною спробою позбавитися козацького населення й вжити його із багатого на чорнозем території Правобережної Кубані, аргументуючи це завершенням Кавказької війни, став проект переселення козаків на Лівобережну Кубань.

Одним з ініціаторів цього проекту виступив коман-

дувач військ Кубанської області граф М. І. Євдокимов, який з 12 вересня 1860 р. до 31 серпня 1861 р. фактично виконував обов'язки наказного отамана Кубанського козацького війська. За його пропозицією, починаючи з 1860 р., упродовж п'яти років в Закубанні планувалось переселяти з Чорномор'ї, Старої Ліїї та Донського війська в середньому по 12 станиць по 300 родин у кожній, або 3600 родин, а звільнені землі мали заселяти "державні селяни та колоністи з Росії та поступити із зайнятими козацькими землями до цивільного відомства" [6]. У квітні 1861 р. кавказька адміністрація оголосила наказ № 19 про початок переселення. Утім, апробована в 1775 р. на запорозьких практиках наштовхувалась на великі перешкоди: права чорноморців на Правобережну Кубань були затверджені цілим рядом імператорських грамот, окрім того, не без підстав представники імперської адміністрації на Кавказі передбачали можливі заворушення в середовищі чорноморців.

Такий радикальний проект, який передбачав фактичну ліквідацію Донського, Чорноморського та Лінійного військ, хоча й співпадав з думками О. Барятинського¹, але викликав застереження в генерала Г. Філіпсона², який добре знав чорноморців і попередив у своєму листі від 29 січня 1861 р., що його реалізація може викликати "загальне незадоволення та хвилювання серед козацького стану". Ці побоювання колишнього чорноморського наказного отамана спирались на те, що "в багатьох Європейських державах відбуваються перевороти, наслідки яких неможливо передбачити. Заворушення ці розповсюдились до західних меж Росії. Це тим більше важливо, що наша Вітчизна в напруженому очікуванні вирішення селянського питання знаходиться у ненормальному стані" [7]. Щодо проекту О. Барятинського та М. Євдокимова про переселення козацьких військ центральний уряд зайняв невизначену позицію, вочевидь розраховуючи, що в разі невдачі в очах козацтва винними будуть його автори та місцева кавказька адміністрація.

Наступною проблемою, яка значною мірою розколола українську спільноту Кубані через земельне питання, стала заборона на володіння козацьким земельним фондом для осіб некозацького стану - "іногородніх".

До кінця існування Чорномор'ї як автономної одиниці кількість іногородніх на її території коливалась залежно від сезону від 5000 до 15000 осіб [Там само, р. 316]. Окрім того, уся земля в Чорномор'ї вважалась загальною військовою власністю, тому осадження на постійній основі без приналежності до козацького стану було неможливим. Єдиним винятком стало особливе становище мешканців м. Єйська. Утворене в 1848 р. як "морська брама" Кубані для поживлення еконо-

¹ *Барятинський Олександр Іванович* - російський державний і військовий діяч, у 1856-1862 роках головнокомандувач Окремого Кавказького корпусу, потім Кавказької армії, і намісник на Кавказі. Підтримував і брав активну участь у реалізації плану начальника Кубанської області генерала М. І. Євдокимова із заміщення корінних кавказьких народів росіянами: "Перша філантропія - своїм; горянам же я вважаю вправі надати лише те, що залишиться на їхню частку після задоволення останнього з російських інтересів" (*Прим. ред.*).

² *Філіпсон Григорій Іванович* - російський генерал, герой Кавказької війни; наказний отаман чорноморських козаків. У 1859 р., унаслідок дій військ, що перебували під начальством Філіпсона, присягнуло російському Імператору численне і воїнське плем'я Західного Кавказу - абадзехи; крім того, підкорений цілий ряд інших племен і, між іншим, усі абазинські народності між Лабою і Ходзе. Дії Філіпсона значно полегшили остаточне підкорення росіянами Західного Кавказу (*Прим. ред.*).

мічного розвитку Чорномор'ї, місто Єйськ стає єдиним осередком, де особи некозацького стану мали можливість отримувати у приватну власність місця для будівництва своїх осель, звільнялись на п'ятнадцять років від сплати податків, але вже навколо міста знаходились станичні юрти, які було заборонено викуповувати у приватну власність.

Якщо раніше українці цього регіону в абсолютній більшості належали до одного, козацького стану, то наприкінці 60-х рр. XIX ст. на Кубані істотно збільшилася кількість некозацького населення. Скасування кріпацтва, заохочення міграційного руху селян на Північний Кавказ призвело до появи нової численної соціальної верстви - т. зв. "іногороднього" населення. Більшість нових переселенців складала етнічні українці, але, на відміну від попередніх переселенців, доступ до козацького стану для них виявився закритим. Відтепер українська спільнота Кубані виявилася розділеною на два стани - козацький та "іногородній". Ситуацію загострювала та обставина, що стосовно іногородніх козаки перебували у привілейованому становищі: земля знаходилася в спільному володінні козацьких громад, представники іногородніх не допускалися до станичного самоуправління, а ціла низка урядових постанов закріплювала таке упосліджене становище некозацького населення, що значною мірою вплинуло на інтенсифікацію антагонізму між козаками і некозаками.

Із часом виявилось, що вільні земельні угіддя, які довгі десятиріччя вважались необмеженими, якимось непомітно почали скорочуватись, межуватися на паї, осаджуватись іногородніми - орендарями, передаватись у спадкову власність панам-офіцерам та заможним козакам.

До кінця сімдесятих років XIX ст. завершилося розмежування між станичними юртами - кубанський земельний простір остаточно стиснувся - виникли чітко зафіксовані межі, які вже неможливо було подолати, як долали їх колись станичні громади у боротьбі з хуторянами. Відтепер станичні юрти довелося розділити на паї, які розподілялись не за кількістю їдців у родинах, а лише на чоловіків, не молодших сімнадцяти років. Перехід господарства за екстенсивного тваринницького до хліборобства давався козакам важко, у першу чергу, через брак необхідних коштів. Іногородні, які користувались таким самим, як і козаки, правом на випас худоби, ставали конкурентами своїм сусідам - козакам-станичникам. Для створення умов, які б могли обмежити вплив іногородніх на козацькі землі та витіснення вже осілих іногородніх зі станиць, іменним імператорським наказом від 13 травня 1883 р. були змінені деякі параграфи закону від 29 квітня 1868 р. Згідно із цим наказом, іногороднім заборонялося купувати нерухомість у станицях без дозволу всієї станичної громади. Так само дозвіл козацької громади потрібен був і для забудови, навіть на ділянках, які були куплені від приватних осіб. Права іногородніх на користування своїми будівлями були обмежені ще більше згідно з наказом військового міністра № 76 від 10 квітня 1886 р.: іногородні не мали права будувати нові будівлі на отриманих вже з будівлями ділянках і навіть ремонтувати старі та занедбані будівлі та наново забудовувати власні садиби після пожежі [Там само, с. 312-313]. Розпорядженням Військового Наказного Отамана Кавказьких козацьких військ від 1888 р. скасовано право іногородніх нарівні з козаками користуватись станичними вигонами для худоби. Кількість худоби, яку відтепер міг безкоштовно випасати господар-іногородній, обмежувалась чотирма головами великої худоби та шістьма дрібною [Там само, с. 316].

Окремо необхідно розглянути еволюцію законодавчого, юридичного закріплення землі, як "військової" загальної власності. 1 січня 1794 р. троє вищих старшин Чорноморського козацького війська - кошовий отаман, армійський бригадир Захарій Чепіга, військовий суддя, армійський полковник Антін Головатий та військовий писар, армійський підполковник Тимофій Котляревський підписали документ, який мав регламентувати устрій Чорноморського козацького війська на Кубані, його структуру, принципи управління та основи економічного розвитку. Документ мав назву "Порядок загальної користі" ("Порядок общей пользы") та, імовірно, був складений військовим суддею А. Головатим. На відміну від Війська Запорозького, що регламентувалося неписаним звичаєвим козацьким правом - це було вже задокументоване положення, у якому основи життя чорноморського козацтва детально узгоджувались із правовими нормами Російської імперії [Там само, с. 312-313].

Щодо земельного питання, то, зважаючи на величезні земельні ресурси, якими відтепер володіло Чорноморське козацьке військо на Кубані, розповсюджувалася практика вільної заїмки: еся земля належала війську й розподілялася між курінними поселеннями. Одночасно "Порядок ...", хоча й завуальовано, залишав можливості для отримання старшинами землі фактично у приватну власність.

Останнім правовим ретельно розробленим документом щодо організації та устрою Чорноморського козацького війська стало "Положення про Чорноморське козацьке військо" від 1 липня 1842 р. Воно складалося з чотирьох частин. Перша визначала склад Чорноморського козацького війська, його права та обов'язки, друга - загальний характер взаємин військового та цивільного управління, третя присвячувалася системі військового управління, четверта - цивільного. Особливий наголос у "Положенні 1842 р." робився на приналежності землі Війську: "Військо володіє землями, які йому належать за грамотами, у різні часи пожалуваними" [Там само, с. 116].

Необхідно зазначити, що еволюція правової системи, яка регламентувала життя Чорномор'ї, відбувалась в умовах значного впливу місцевої козацької старшини. Спроба зберегти максимальний рівень автономії Чорноморського козацького війська та Чорномор'ї особливо проявилася у вищезгаданому Положенні 1842 р. Водночас багато елементів звичаєвого права знайшли своє відображення в цьому яскравому прикладі козацького законодавства. Окрім того, воно залишало широкий простір для дії українських козацьких звичаєвих традицій, які виступали імперативом для чорноморських курінних/станичних громад.

Події революції 1905-1907 рр. проявились у Чорномор'ї через піднесення демократичного руху серед козацтва та посилення прагнення до самоврядування. Чорноморці змогли скористатись демократизацією ситуації в країні й виступили за відновлення скасованої ще наприкінці XVIII ст. Військової Ради. Перша козацька Військова Рада була відновлена після 114 років перерви в 1906 р. Головним ініціатором її відновлення виступили чорноморські козаки. Головою новоутвореної Військової Ради 520 представників від чотирьох кавказьких козацьких військ - Чорноморського, Старолінійного, Лабинського та Закубанського обрали Федора Щербину. Однією з перших постанов Ради стало рішення про об'єднання всіх чотирьох військових територій у єдину загальну землю Кубанського козацького війська. Постанову затвердив Микола II за особистим поданням голови Ради [9].

Важливі наслідки для українців Кубанської області мала революція 1905-1907 рр.: певна лібералізація громадського життя активізувала діяльність українських національно-просвітницьких та політичних організацій; сприяла зміцненню самоуправління Кубанського козацького війська; стимулювала самоорганізацію української спільноти краю для інтенсифікації господарського розвитку регіону.

Тим не менше, залишалася нагальна проблема протистояння утискам великих російських промислових об'єднань, які намагалися захоплювати козацькі землі через оренду чи опосередкований викуп великих земельних наділів. Відповіддю на це став інтенсивний розвиток кооперативного руху на Кубані, який поширювався й об'єднував станичні громади.

На початку 1908 р. кредитно-кооперативні спілки Кубані виступали як потужна фінансова сила, яка дозволяла кубанцям позбавлятися фінансового тиску з боку імперського уряду та мати необхідний оборотний капітал для економічного розвитку краю.

На базі Кубанського Центрального союзу установ дрібного кредиту був створений Кубанський кооперативний банк, у якому концентрувалася вся фінансова система, що дозволяла кубанцям відчувати певну незалежність від імперської економіки. Спроби центральних російських банків, насамперед Московського народного банку, підпорядкувати собі кубанський кредитно-споживчий рух виявилися невдалими.

Найбільш бурхливий розвиток споживча кооперація на Кубані пережила під час становлення Кубанської Народної Республіки. 1 жовтня 1919 р. всі кооператори були об'єднані в 4 спілки: 1) Кубанський союз (у м. Катеринодарі), до якого входило 248 товариств із 240 тис. членів; 2) Армавірська спілка, яка об'єднувала 199 товариств із 182 тис. членів; 3) Майкопська спілка, що об'єднувала 115 товариств із 55 тис. членів; 4) Баталпашинська, яка об'єднувала 48 товариств із 12 тис. членів. Серед них 218 кредитних і 88 позиково-ощадних товариств. Вони об'єдналися в два союзи - Кубанський кооперативний банк, до якого входило 213 товариств (до складу цієї спілки через кредитові товариства входило 150000 господарств), і Південно-Кубанський союз кредитно-ощадних товариств, до якого входило 96 товариств (65000 господарств) [10].

Усе це дозволяло зберігати й модернізувати основні принципи козацького землеволодіння та вирішувати більшість конфліктів, які воно породжувало. Подальший розвиток, на жаль, був перерваний більшовицькою революцією та насильницьким установленням радянської влади на Кубані.

Висновки

Таким чином, утримання земельних ресурсів у власності станичних громад та всього Війська Чорно-

морського, а згодом і Кубанського було надзвичайно важливим фактором його економічного розвитку та збереження власної станової та етнічної ідентифікації козацтва, а боротьба за збереження громадської власності на земельний фонд була одним із пріоритетів чорноморського/кубанського козацтва й не припинялася до початку XX сторіччя. В усіх положеннях про основні принципи структури та економіки Чорноморського і Кубанського козацьких військ ретельно закріплювалося та акцентувалося земельне право, засноване на спільній власності на військовий земельний фонд. У той же час це викликало багато конфліктів як з імперською адміністрацією, так і в середовищі самих українців Кубані - козаків та "іногородніх". На початку XX сторіччя більшість подібних конфліктів було розв'язано в результаті інтенсивного розвитку кооперативного руху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щербина Ф. А. Земельная община Кубанских казаков / Ф. А. Щербина // Кубанский сборник: Труды Кубан. обл. статист. комитета / [под ред. Е. Д. Фелицына]. - Екатеринодар, 1891. - Т. 2. - С. 1-208.
2. Македонов Л. В. Хозяйственное положение и промыслы населения нагорных станиц Кубанской области (выпуск 1-й) / Л. В. Македонов // Кубанский сборник: Труды Кубан. обл. статист. комитета / [под ред. С. В. Руденко]. - Екатеринодар : Тип. И. Ф. Бойко, 1904. - Т. 10. - С. 1-88.
3. Голобуцкий В. А. Черноморское казачество / В. А. Голобуцкий. - К. : Издательство Академии наук Украинской ССР, 1956. - С. 244.
4. Державний Архів Краснодарського Краю, ф. 764, оп. 1, спр. 95, арк. 258.
5. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 4465 с, оп. 1, спр. 892, арк. 518.
6. Короленко П. П. Переселение казаков за Кубань в 1861 г.: с приложением документов и записки полковника Шарара / П. П. Короленко // Кубанский сборник на 1911 год: Труды Кубан. обл. статист. комитета / [под ред. Л. Т. Соколова]. - Екатеринодар : Тип. Кубан. обл. правления, 1911. - Т. 16. - С. 265-576.
7. Мельников Л. М. Иногородние в Кубанской области / Л. М. Мельников // Кубанский сборник: Труды Кубан. обл. статист. комитета / [под ред. С. В. Руденко]. - Екатеринодар : Тип. И. Ф. Бойко, 1900. - Т. 6. - С. 115.
8. Порядок общей пользы // Кубанский сборник: сборник научных статей по истории края. - Краснодар : ООО "Книга", 2006. - Т. 1 (22). - С. 329-334.
9. Положение о Черноморском казачьем войске (1842 г.) // Третье продолжение свода военных положений (с 1 января 1841 по 1 января 1843 года). - СПб. : Типография II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1843. - С. 208-291.
10. Державний архів Краснодарського краю, ф. 764, оп. 1, спр. 95, арк. 20.
11. Сулятицький П. Нариси з історії революції на Кубані (III - 1917 - VI - 1918) / П. Сулятицький. - Прага : Український інститут громадознавства в Празі, 1925. - Т. 1. - С. 42.

Билый Дмитрий,

доктор исторических наук, профессор,

Львовский государственный университет физической культуры

Футулуйчук Василий,

кандидат исторических наук, доцент,

Институт управления природными ресурсами ВУЗ "Университет экономики и права" КРОК ", г. Коломыя

ОСОБЕННОСТИ ПРАВА ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В ЧЕРНОМОРСКОМ И КУБАНСКОМ ВОЙСКАХ В XIX И В НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ

В статье рассматриваются особенности подхода к землевладению в традиции Черноморского и Кубанского казачьих войск. Эти войска были генетическим продолжением Войска Запорожского и пытались сохра-

нить свою автономію и особый экономический статус, который опирался на особые принципы пользования землей, находившейся в общем пользовании как станичных общин, так и всего Войска. Проблематика статьи считается особенно актуальной в контексте современных законодательных поисков максимально эффективных способов использования украинских земельных ресурсов.

Ключевые слова: Кубань; земельные ресурсы; Черноморское казачье войско; Кубанское казачье войско; экономика; землевладение.

Bilyi Dmytro,

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Lviv State University of Physical Culture*

Futulujchuk Vasył,

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Institute of Natural Resources University of Economics and Law "Krok", Kolomyia*

THE RIGHT TO LAND OWNERSHIP IN THE BLACK SEA AND KUBAN TROOPS IN THE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURIES

The article deals with the peculiarities of the approach to land tenure in the tradition of the Black Sea and Kuban Cossack troops. These troops were a genetic continuation of the Zaporozhian Army and tried to preserve both their autonomy and a special economic status, which relied on the special principles of land use, which was commonly used both as stationary communities and the entire Army. The issues that are considered in the article are considered to be particularly relevant in the context of modern legislative searches for the most effective means of using Ukrainian land resources.

The authors of the article come to the conclusion that the maintenance of land resources owned by the stationary communities and all of the Black Sea troops, and subsequently Kuban, was an extremely important factor in its economic development and the preservation of its own status and ethnic identification of the Cossacks, and the struggle to preserve public ownership of the land fund was one of the priorities of the Black Sea / Kuban Cossacks, which did not stop until the beginning of the 20th century. In all provisions on the basic principles of the structure and economy of the Black Sea and Kuban Cossack troops, the land law was carefully fixed and emphasized, based on the joint ownership of the military land fund. At the same time, it caused a lot of conflicts, both with the imperial administration, and among the Ukrainians themselves of the Kuban, both Cossacks and "nonresident". At the beginning of the 20th century, most such conflicts were overcome due to the intensive development of the cooperative movement. In fact, the attitude of the imperial government to the Kuban as a colony, which was manifestly manifested in the forms of the economic outlook for the region, provoked a strong resistance, first of all, by the local Ukrainians, who, acting as a leading organized and cohesive force, found activity in the form of economic self-organization. First of all, this was manifested in the creation of credit unions.

All this allowed maintaining and modernizing the basic principles of the Cossack land tenure and resolving most of the conflicts that they caused. Unfortunately, further development was interrupted by the Bolshevik revolution and by the forced establishment of Soviet power in the Kuban.

Keywords: Kuban; landed resources; black Sea cossack army; Kuban cossack army; economy; landownership.

REFERENCES

1. Shcherbina, F. A. (1891), Land community of the Kuban Cossacks, *Kuban collection: Proceedings Kuban. reg. extras. Committee*, Vol.2, Yekaterinodar, pp. 1-208 (rus).
2. Macedonov, L.V. (1904), Economic situation and crafts of the population of the mountain villages of the Kuban region (issue 1), *Kuban collection: Proceedings Kuban. reg. extras. Committee*, Vol.10, Yekaterinodar: I. F. Boyko Typography, pp. 1-88 (rus).
3. Golobutsky, V. A. (1956), The Black Sea Cossacks, *Publishing house of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR*, Kyiv, p.244 (rus).
4. *State Archives of Krasnodar Territory*. Fond 764, opys 1, sprava 95, arkush 258.
5. *Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine*. Fond 4465-p., opys 1, sprava 892, arkush 518.
6. Korolenko, P.P. (1911), Cossack resettlement for the Kuban in 1861: enclosed with documents and notes by Col. Sharap, *Kuban collection in 1911: Proceedings of the Kuban. region mute. Committee*, Vol.16, Yekaterinodar: Kuban region Board Typography, pp. 265-576 (rus).
7. Melnikov, L. M. (1900), Non-residential in the Kuban region, *Kuban compilation: Proceedings of the Kuban. region mute. Committee*, Vol. 6, Yekaterinodar, I. F. Boyko Typography, p.115 (rus).
8. The order of the common good (2006), *Kuban collection: a collection of scientific articles on the history of the region*, Vol. 1 (22), Book Ltd. Krasnodar, p.329-334 (rus).
9. The position on the Black Sea Cossack army (1842), The third continuation of the array of military provisions (from January 1, 1841 to January 1, 1843), Typography of the Second Section of the Own EA IV Office, pp. 208-291.
10. *State Archives of the Krasnodar Krai*, Fond 764, opys 1, sprava 95, arkush 20.
11. Sulyatytsky, P. (1925), Essays on the history of the revolution in the Kuban (III - 1917 - VI - 1918), *Ukrainian Institute of Cognitive Science in Prague*, Prague, Vol. 1, P.42.

© Білий Дмитро, Футулуйчук Василь
Надійшла до редакції 14.08.2017